

M. A. Parnjuk: Princip determinizma v sisteme materialističeskoj dialektiky; „Naukovaja dumka“, Kijev 1972, 356 stran.

Kniha Michajla Alexejeviče Parnjuka se zabývá jedním ze základních problémů moderní vědy a filosofie, problémem determinismu. Kromě předmluvy má kniha čtyři hlavní části, které se rozpadají na další podkapitoly: Vzájemné působení (Věc a vztah, Souvislost a izolovanost, Vzájemné působení a koexistence), Determinismus jako vztah a proces (O pojmu determinace, Absolutní a relativní, Podmínka a podmíněné, Možnost a skutečnost, Pravděpodobnost a jistota, Příčina a působení, Podstata a existence), Nutnost (Nutnost a nahodilost, Zákonitost a chaotičnost, Dynamické a statistické zákony), Svoboda. Už jen výčet těchto kapitol prozrazuje, že práce má pevnou logickou stavbu a že podává všestranný výklad zvoleného problému. Postupuje od nejabstraktnějších určení ke stále konkrétnějším a nutně vyúsťuje do příkladu o svobodě.

Kniha je psána hutným, ale srozumitelným slohem, časté jsou příklady z přírodních i společenských věd. Cílem bylo zřejmě nejen vysvětlit determinismus jako objektivní skutečnost ve světě, který nás obklopuje, ale zároveň ukázat i na některé metodologické principy, které jsou s jeho existencí nutně spjaty, které slouží k jeho odhalování a vědecké reprodukci. Poněkud neústrojně se však zdá zařazení několika exkurzů do oblasti gnozeologie v užším slova smyslu. Stejně tak je v knize o determinismu přehnaně i zařazení stati o vztahu absolutního a relativního v takovém rozsahu, v jakém to učinil autor zde. Nevhodnost tohoto zařazení naznačuje i skutečnost, že ačkoli jsou ostatní kapitoly pevně skloubeny, nezdá se, že by v tomto případě M. A. Parnjuk cítil potřebu navazovat na probíranou problematiku v dalším textu. Pochyby vyvolává i poměrně pozdní zařazení kapitoly o příčinnosti. Tím, že Parnjuk uveřejnil vztah mezi příčinností a determinismem včas, se stalo, že celá první polovina knihy není čtenáři jasná. V kapitole o příčinnosti postrádám rozbor vztahu mezi příčinou a bezprostředním podnětem, o němž si způsob analýzy daného problému přímo říká.

Tyto nedostatky jsou však bohatě vyváženy klady knihy. Autor spojuje hlubokou znalost marxistické a Hegelovy filosofie se širokým rozhledem po problematice speciálních věd a úspěšně se pokouší o filosofické využití jejich nejnovějších poznatků. Za nejzdařilejší partie knihy pokládám kapitolu o vztahu možnosti a skutečnosti a v rámci kapitoly o nutnosti a náhodě rozbor vztahu určitosti a neurčitosti. Závěrečná kapitola o svobodě ukazuje, nakolik si je Parnjuk vědom praktického významu rozboru otázky determinismu, zdánlivě tak teoretické, pro život lidí, a zároveň i jeho smysl pro hlubokou dialektiku lidské činnosti a vývoje společnosti.

Ve svém celku je Parnjukova kniha, určená vědeckým pracovníkům, přednášejícím a studentům, kvalitním rozбором daného tématu a cenným příspěvkem pro současnou marxistickou filosofii. O to nepřijemnější je formální nedostatek knihy: přestože je opatřena rozsáhlým poznámkovým aparátem, chybí v ní věcný i osobní rejstřík a seznam literatury.

Ivana Holzbachová

Sovremennaja buržuaznaja filosofija. Red. A. S. Bogomolov, J. K. Melvil, I. S. Naršikij; Izd. Moskovskogo universiteta, Moskva 1972, 650 stran. (Schváleno Ministerstvem středního a vysokoškolského vzdělání SSSR jako učební pomůcka.)

Kritika buržoazní filosofie náleží k předním úkolům marxistické filosofie v neposlední řadě také proto, že prostřednictvím filosofických idejí jsou nezřídka šířeny marxismu nejen cizí, ale přímo nepřátelské myšlenky, světonázorové postoje. To ovšem neznamená, že by veškerá současná buržoazní filosofie byla jen reakcí na dialektický materialismus, že by se v podobě filosofických idejí vždy skrývaly politické a tedy ve své podstatě protisocialistické záměry. Buržoazní filosofie je — počínaje polovinou minulého století — charakteristická mnohými rysy, které samozřejmě konec konců vyjadřují klima buržoazní společnosti, ale které je třeba analyzovat v jejich specifičnosti. Ani tato filosofie nepostrádá vnitřní logiky a její rozmanité současné směry nelze také plně pochopit bez přihlídnutí k imanentnímu vývoji nemarxistického myšlení. Nebylo by obtížné poukázat ještě na další rysy současné buržoazní filosofie — podobně, jak to udělali autoři učebnice „Současná buržoazní filosofie“. Jednou z charakteristických vlastností této publikace je seriózní přístup k současné buržoazní filosofii. Autoři soudí, že „... kritika současné buržoazní filosofie je nutná i pro další tvůrčí rozvoj dialektického materialismu. Polemika s nepřátelskými ideologickými tendencemi je součástí tohoto rozvoje. Polemika nesmí mít nabubřele prázdny charakter, ale musí být obsažnou, důsledně vědeckou argumentací“ (str. 15). Vzhledem k tomu, že jednotlivé kapitoly jsou napsány různými autory, je nejvhodnější informovat o každé kapitole zvlášť.

První kapitolu „Novokantovství“ napsal V. F. Asmus. V první části kapitoly „Vznik novokantovství“ věnuje patřičnou pozornost F. A. Langemu. Často se zapomíná, že to byla právě Langeho kniha „Geschichte des Materialismus“ (v Německu vyšla v mnoha vydáních), která sehrála význačnou roli nejen v souvislosti s novokantovstvím, ale byla často využívána v polemikách proti dialektickému materialismu. Asmus rozděluje novokantovskou filosofii v Německu obvyklým způsobem, tj. na marburskou školu (H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer) a na freiburskou školu (W. Windelband, W. Dilthey, H. Rickert). Vzhledem k tomu, že v učebnici je kapitola o filosofii života v Německu, zabývá se Asmus jen těmi aspekty Diltheyova a Rickertova myšlení, které bezprostředně souvisejí se šířením novokantovství.

Druhou kapitolu „Pozitivismus konce 19. a počátku 20. století“ napsali I. S. Narskij a A. S. Bogomolov. Vedle empiriokriticizmu je v kapitole výklad konvencionalismu a imanentní školy (J. Rehmke, W. Schuppe).

Třetí kapitola „Filosofie života v Německu“ (autor A. S. Bogomolov), prozrazuje vliv Lukácsovy analýzy buržoazní filosofie tak, jak je obsažena v knize „Die Zerstörung der Vernunft“. Bogomolov, podle mého soudu, přeceňuje význam Spenglera, opomíjí však zcela Toynbee. Důvod je třeba hledat v koncepci kapitoly, která sleduje vývoj německé filosofie od Nietzscheho přes Schelera, Diltheye, Simmela ke Klagesovi, Baeumlerovi a Rosenbergovi. Lze ovšem dodat, že ideologie nacismu není jen konsekvencí vývoje německého iracionalismu a že nacismus čerpá také z jiných zdrojů — především ze sociálního darwinismu.

Celá čtvrtá kapitola (autor V. F. Asmus) je věnována H. Bergsonovi. Má název „Antiintelektualistický intuitivismus H. Bergsona“.

Pátá kapitola „Absolutní idealismus“ (autor A. S. Bogomolov) analyzuje novohegelovství ve filosofii F. H. Bradleye, J. H. Stirlinga, J. M. E. McTaggarta a J. Royceho. Tento výklad úzce souvisí s kapitole další, kterou rovněž napsal Bogomolov, a která rozebírá novohegelovství v Německu a Itálii. Významné frankfurtské školy je bohužel věnováno málo místa. Bogomolov se jen zmiňuje o tom, že „... pokusy novohegelovské revize marxismu jsou obsaženy v Lukácsově „Geschichte und Klassenbewusstsein“ a že Lukács inspiroval Adorna, Horheimera a Marcuseho. I když je pravda, že Lukács měl citovanou knihu také vliv na téma frankfurtské školy — sociologii vědění —, přece jen Lukács nepatří mezi představitel frankfurtské školy.

Šestá kapitola „Pragmatismus“ (autor J. K. Melvil) ukazuje, jak pragmatismus spolupůsobil při vzniku novopozitivismu a realismu.

„Realistickým směrům“ náleží osmá kapitola (autor Bogomolov). Zahrnuje nepříliš sounodé směry filosofického myšlení. Jmenujme autory, kteří jsou předmětem Bogomolova kritického zájmu: E. G. Moore, J. C. Smuts, A. N. Whitehead, G. Jacoby, N. Hartmann, A. Riehl, H. Pichler, A. Wenzl, J. B. Pratt, G. Santayana, E. Nagel.

K nejlépe zpracovaným částem učebnice patří kapitola „Novopozitivismus“. Její autor — I. S. Narskij — je u nás znám i z překladů (např. „Súčasný pozitivismus“, Bratislava 1963). I. S. Narskij sleduje vznik novopozitivismu v Rakousku, Anglii, Polsku. Zabývá se novopozitivistickým postojem k filosofii, důkladně řeší problém pravdy v novopozitivismu. Za představitel fyzikalismu považuje Carnapa, logický konvencionalismus nejlépe reprezentuje Reichenbach, Hempel a Adjukiewicz. Narskij se zajímá také o novopozitivistickou sociologii (sem zařazuje např. Poppera) — což je nesporně také přednost této kapitoly, a to i oproti kapitolám jiným, kde se souvislost filosofického myšlení s buržoazní sociologií nabízí mnohem více.

Kapitola desátá (nejkratší v celé učebnici) je výkladem a kritikou operacionalismu. Autor — V. A. Lektoriskij — se zabývá výhradně P. W. Bridgemanem.

Výborná jedenáctá kapitola „Obecná sémantika“ je napsána G. A. Brutjanem. Hutný výklad se soustřeďuje na nejznámější představitel S. Chaseho, W. Johnsona, A. Rapoportu, S. J. Hayakawu a A. Korzybského.

Kapitola dvanáctá „Fenomenologie“ se téměř výlučně týká Husserla. Autorka N. V. Motrošilova sleduje vývoj Husserlova myšlení. Český čtenář snad bude postrádat zmínku o B. Bolzanovi a jeho vlivu na Fr. Brentana. Motrošilova se při analýze Husserlova díla nevyhýbá obtížím, které jsou — jak známo — spojeny s výkladem fenomenologie; ukazuje, kde a v čem navazuje na fenomenologii existencialismu, kterému jsou věnovány další dvě kapitoly. Zdá se pravděpodobně, že Motrošilova úzce spolupracovala s autorem kapitoly „Existencialismus v Německu“ a autorem čtrnácté kapitoly „Francouzský existencialismus“. Mezi těmito kapitolami je patrná návaznost.

Německý existencialismus je reprezentován Heideggerem a Jaspersem. Autor (P. P. Gajděnko) uvádí názory K. Jasperse do přímé souvislosti s Maxem Weberem, což je určitě nedorozumění, na kterém se podílí Lukács a také sám Jaspers, který ve své autobiografii

nešetřil slovy obdivu vůči M. Weberu. Jaspersův názor o jednotě filosofie a politiky je ovšem přímo protikladný názorům Webera.

Francouzský existencialismus B. E. Bychovskij dělí na náboženský a ateistický. Autor se zaměřuje na hlavní představitele obou těchto typů existencialismu: G. Marcela a J. P. Sartra.

Kapitola patnáctá „Novotomismus“ je jednou z nejrozsáhlejších kapitol učebnice. Je tomu tak proto, že autor (opět B. E. Bychovskij) se zajímá také o současné ekumenické tendence katolicismu. Jistým nedostatkem je, že se čtenář nic nedoví o protestantské „dialektické teologii“ (Barth, Brunner, Tillich). Učebnice je zakončena kapitolou „Křesťanský evolucionismus T. de Chardina“ (autorka V. M. Pasika). Tím je však mezera — „dialektická teologie“ — ještě patrnější.

„Současná buržoazní filosofie“ je jednou z prvních rozsáhlejších učebnic, která systematicky podrobuje důkladné kritice buržoazní filosofii za posledních sto let jejího vývoje. Přes některé zmíněné nedostatky (k nim ještě přičtíme skutečnost, že čtenář se z učebnice nic nedoví o strukturalismu) můžeme litovat, že v naší filosofické literatuře podobná kniha neexistuje.

Pavel Lukáš

Jaromír Loužil: Ignác Jan Hanuš; Melantrich (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti), Praha 1971, 295 stran + fotografické přílohy.

V populární melantrišské edici vyšel svazek věnovaný I. J. Hanušovi, osobnosti, která upoutává pozornost především svým filosofickým myšlením. Jaromír Loužil nám znovu připomněl, že „ve středu Hanušova života stála filosofie“ a že také filosofické práce jsou z jeho díla nejživotnější. Až dosud totiž o I. J. Hanušovi (1812—1869) psali čas od času literární historikové (už proto, že patřil k důvěrným přátelům Boženy Němcové a že se dochovala jejich poměrně bohatá korespondence), případně dějepisci zkoumající nás — zvláště moravský — politický a kulturní vývoj v době národního obrození (zajímala je např. Hanušova politická aktivita, jeho novinářské práce apod.). Historikové filosofie mu před Loužilem větší pozornost nevěnovali; byl pro ně pouhým „eklektikem“, v kapitolách o ohlasu Hegelovy filosofie v českých zemích se o něm zmiňovali spíše jenom pro úplnost. (Poměrně nejvíce údajů o Hanušovi čteme v Králově *Československé filosofii*, 1937. V *Antologii z dějin československé filosofie*, 1963, — v díle, které dobře reprezentuje naši poválečnou marxistickou historiografii české a slovenské filosofie — se Hanušovo jméno neobjevuje vůbec.)

Loužilova kniha obsahuje úvodní studii o Hanušově životě a díle a pak poměrně bohaté ukázky z jeho publikací i rukopisných prací (str. 119—292); je zde i bibliografie Hanušových spisů, přehled dosavadní monografické literatury o Hanušovi a — dojdeje — také jmenný rejstřík, který v předcházejících svazcích edice citelně chyběl. Vlastní pojednání o Hanušovi je rozčleněno do sedmi kapitol: Mládí a studie, Lvov, Genetická metoda, Olomouc, Praha, Zrušení filosofie, Po pádu. (Loužilova kniha navazuje na jeho starší studie. Připomínám z nich alespoň *Die Problematik der Arbeit im Denken des tschechischen Hegelianers Ignác Jan Hanuš*, *Filosofický časopis* 1966 a *Der tschechische Hegelianer I. J. Hanuš und seine genetische Methode*, sborník Streit um Hegel bei den Slaven, Praha 1967).

Jak je zřejmé i z názvů kapitol, věnuje autor dost místa Hanušovým životním osudům. Odpovídá to skutečnosti, že svého filosofa musí většinou čtenář jako pokrokovou osobnost naší minulosti teprve představit. Hanušova cesta k filosofii, jeho akademická dráha (působení na univerzitách ve Lvově, Olomouci a Praze), badatelská práce ve filosofii i v některých speciálně vědních disciplínách, jeho odvolání z učitelského místa atd. jsou tu vyličený vždy na pozadí širších společenských a kulturních podmínek, s nimiž se Hanuš setkával i utkával. V těchto více biograficky zaměřených kapitolách se sledáváme s řadou osobností, které výraznějším způsobem zasáhly do Hanušova života. Také Loužil zajímá především Hanušův vztah k Boženě Němcové, z ostatních se nejčastěji objevují jména jeho moravských přátel — F. M. Klácela, J. Helcelet a Fr. Th. Bratránka. Očekával jsem, že v posledních kapitolách se více pozorností dostane A. Smetanovi (jeho osobě i dílu).

Soustavnější rozbor Hanušových filosofických názorů Loužil podává v kapitolách o genetické metodě a zrušení filosofie. Nejde mu o vyčerpávající výklad problematiky, o níž Hanuš psal ve svých esposech (šlo většinou o vysokoškolské příručky dotýkající se velmi širokého okruhu otázek), ale vybírá ty, které považuje za ústřední a pro povahu Hanušova filosofického myšlení nejpříznačnější.

Loužil se nejdříve soustřeďuje na kritickou analýzu metodologických základů Hanušovy filosofie, na jeho tzv. genetickou metodu. Ukazuje, že jejím základním úkolem bylo řešit rozpory v pojmech, tedy problematiku původně herbartovskou. (Hanuš byl Esmerovým žákem, a také později s ním — přes rozdílnost filosofických stanovisek — udržoval přátelské